

Změna hospodaření v lesích na Soutoku

Vladan Riedl, David Horal

Cílem tohoto příspěvku je seznámit čtenáře s lesním hospodařením na Soutoku v posledních letech. Celospolečensky jsou lesy v klínu řek Moravy a Dyje vnímány jako velmi cenné, na což musí reagovat i jejich správci, státní podnik Lesy České republiky. AOPK ČR spolu s Krajským úřadem Jihomoravského vede již mnoho let dialog s Lesy ČR, s. p., o možnostech ochrany přírodních fenoménů tohoto území. Jedním z výsledků

je vzájemná dohoda na principech hospodaření v této dekádě. Pokud bychom se rozhodli popisovat celou strastiplnou cestu této oblasti k územní ochraně, vydal by text nejen na celé číslo tohoto časopisu, ale spíše na knihu. V článku tak nejsou popisovány některé aspekty, které bezprostředně souvisí se zachováním lužních lesů v jejich přírodní kráse, jako je vodní režim v území nebo oborní chov zvěře.

Staré duby na loukách Soutoku. Foto Jan Miklín

Obrázek 1: Srovnání leteckých snímků z roku 1938 a 2020 dokladuje, jak se změnil les. Dříve světlé porosty mají dnes 100 % pokryvnost. Na snímku z roku 2020 lze také spatřit dříve praktikovaný pasečný způsob s ponecháním výstavků a porostních žebířů. Vytvořil Vladan Riedl

Lužní lesy na Soutoku Moravy a Dyje pokrývají 54 % dvou evropsky významných lokalit Soutok-Podluží a Niva Dyje (jejich rozloha činí cca 7000 ha). Evropsky významné lokality Soutok-Podluží a Niva Dyje se rozkládají na 21 katastrech. Největší rozlohu lesa z celého katastru zaujímají lesy v EVL v katastrálních územích Lanžhot, Břeclav, Tvrdonice, Lednice na Moravě, Mikulčice a Moravská Nová Ves (viz mapa). Průměrná lesnatost v kraji mírně přesahuje 26 %, takže za celorepublikovým průměrem (33,9 %) zaostává o bezmála 8 %.

Krátký exkurz do historie lesů na Soutoku

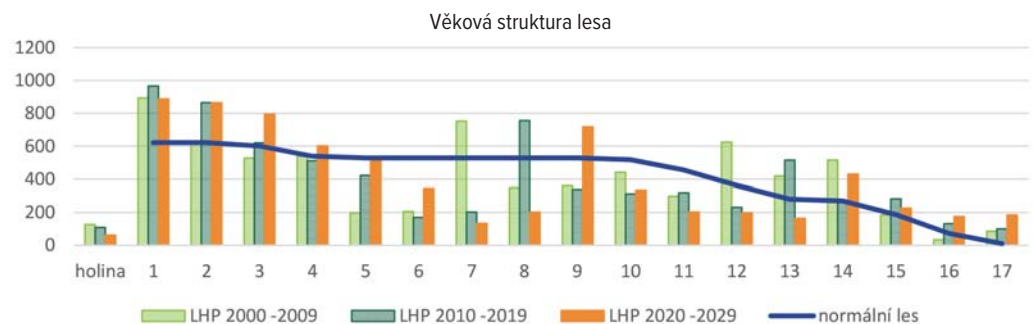
V lesích sevřených řekami Moravou a Dyjí se různé kultury střídaly již od starší doby kamenné. Paleolitické lovce a sběrače nahradili první zemědělci a pastevci, Kelty nahradili Germáni a později Slované. Měnilo se nejen obyvatelstvo, ale i krajina a lesy. Ve 12. – 14. století byla zvláště krajina písčiny přesypů (v důsledku kolonizace podhorských oblastí státu a s tím souvisejícím odlesňováním) častěji zaplavována a vznikla rovinatá nížina s úrodnými naplaveninami. V těchto podmínkách se kromě dubů, jilmů či jasanů etablovaly také vrby a topoly a vznikla mozaika tvrdých a měkkých luhů nížiných řek kombinovaná s dubohabřinami na písčitéch hrúdech. Intenzita hospodaření v lesích vzrůstala s rostoucím počtem obyvatel. Lesy ve středověku pro člověka představovaly nejen zdroj dříví, ale i místo pro pastvu krav a prasat nebo hrabání steliva. Neřízené hospodaření vyústilo ve více propracovaný přístup nakládání

s lesy tak, aby poskytovaly širší škálu produktů než jen dříví do pecí, a hlavně aby zůstaly zachovány. V 17. a 18. století tak došlo k významnějším regulacím ve využívání lesů, které můžeme označovat za počátek řízeného lesního hospodaření. To zaznamenalo za posledních bezmála 260 let významné změny související nejen s rozvojem nástrojů a strojů, ale i s politickým přístupem k národnímu bohatství. Za Liechtensteinů započaly významné změny v prostorové struktuře a druhové skladbě, které se zaměřily zejména na přeměnu pastevních lesů v lesy produkující kvalitní dubové dříví. Také po druhé světové válce byly prosazovány unifikované hospodářské postupy s cílem zefektivnit lesní hospodaření. Druhy rostlin, hub a živočichů zvyklé po dlouhá staletí na pestré lesy se tak postupně octly nebo ocitají v nepříznivých podmínkách a populace světlo-milných druhů postupně klesají.

Turbulence posledních dekád

Téměř od svého počátku se hospodářská úprava lesů zaměřovala na definování stavu

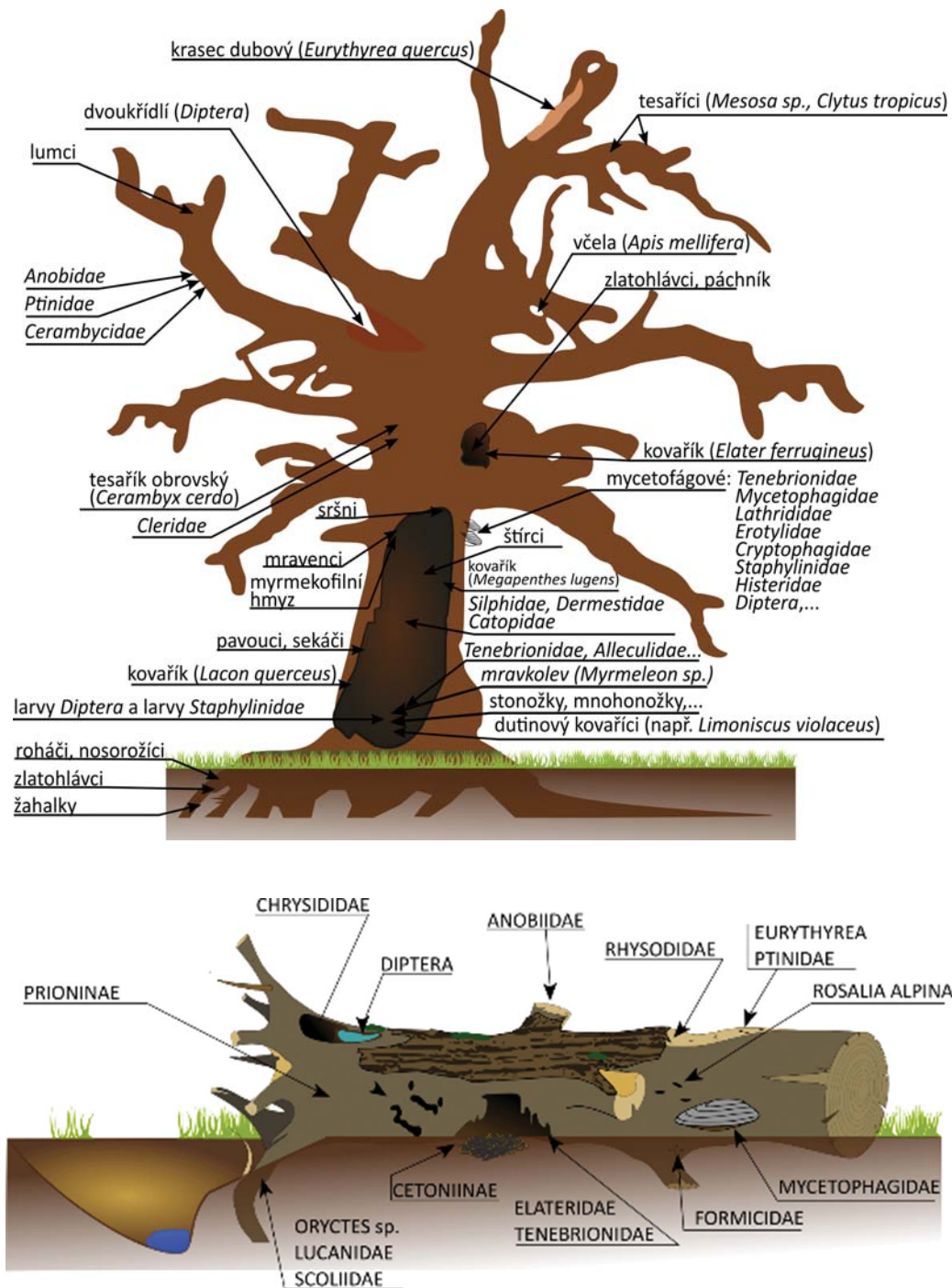
lesa, který by zabezpečoval nepřetržitou a vyrovnanou těžbu. Z toho důvodu byl vytvořen koncept normálního lesa. S jistou nadsázkou lze tvrdit, že lesní porosty jsou na úkor přirozených růstových procesů svázané tabulkami a hospodářci lesníků snažící se o trvalou produkci s lesem nakládá tak, aby naplnil normální počet a rozlohu věkových tříd, jejich normální prostorové uspořádání, normální přírůst, normální zásobu a normální etát. Do tohoto konceptu nicméně vstupují nejen přírodní faktory, ale i významné události, jako byla i v případě lesů na Soutoku II. světová válka. V lesním hospodářském plánu pro LHC Soutok i LHC Židlochovice je tak popsáno, že věková struktura lesních porostů je nevyrovnaná s nadbytkem porostů v 9. věkovém stupni (= ve věku 81–90 let), tedy porostů, které byly vytěženy ve 30. letech 20. století. Naopak v 7. a 8. věkovém stupni je rozloha porostů výrazně nižší. To svědčí o tom, že během války a po válce těžby výrazně poklesly. Později se na útlumu intenzity těžeb zřejmě podílelo i zřízení hraničního pásma s omezeným přístupem. Důležité je však upozornit na to, že nad normalitou se pohybují také porosty starší

131 let. Zřejmě i z toho důvodu lesníci usilující o zajištění normální trvalé produkce dříví lesy obnovovali v takové výši, že je dnes nadnormální rozloha porostů také v prvních třech věkových stupních. Z pohledu biodiverzity jsou však porosty starší 131 let považovány za ty nejdůležitější. Jejich biologická hodnota nesouvisí jen s pouhým věkem (čím starší, tím cennější). Nejstarší porosty na Soutoku ještě pamatují doby, kdy se ve zdejších lesích hospodařilo odlišným, biodiverzitu podporujícím způsobem.

Nejmohutnější duby, místně nazývané „staroduby“, obvykle nejsou starší než cca 200 let, mohou se však dožít až 400 let. Tak dlouhý růst dal příležitost ke vzniku mohutných kmenů s různými mikrohabitaty. Jsou na ně vázány ty nejvzácnější druhy, pro které je lužní les jižní Moravy tolik obdivován a některými romantiky nadneseně nazýván Moravskou Amazonií. Proto ochrana přírody stála již nejméně před patnácti lety před otázkou, jak v lužích zachovat to, co po staletí vznikalo nyní již opuštěnými

způsoby hospodaření a dnes je důvodem, proč jsou biologi i laickou veřejností tak obdivovány. Jedním z nástrojů, jak lze do konvenčního, ekonomicky zaměřeného lesního hospodaření dostat také další služby lesa včetně té environmentální, je připomínkování lesního hospodářského plánu. Desetiletý lesní hospodářský plán (LHP) je v podstatě rámcový návod pro vlastníka, nebo v tomto případě subjektu, kterému je svěřeno hospodaření se státními lesy, jak v lesích hospodařit. Pokud je dobře nastaven a lesník se jím řídí, nemělo by při hospodaření docházet k významnému poškozování přírodních hodnot. Má to samozřejmě svá úskalí v podobě do jisté míry nepředvídatelně se vyskytujících vzácných živočichů a rostlin a komunikace mezi hospodářem a ochranou přírody je tak nutná i po schválení LHP, nicméně rámcově jsou v něm zakotveny postupy hospodaření, které mohou zachovat, či dokonce zlepšit stav vzácných druhů. Vzhledem k nedobrému výhledu některých druhů byla již v roce 2007 uzavřena dohoda o ponechávání výstavků (tj. stromů ponechaných na vytěžené ploše do jejich fyzického rozpadu) na rychle vznikajících pasekách. V průměru bylo v minulém decénium na pasekách ponecháváno 100 stromů na 10 ha. Při výběru výstavků se vždy před plánováním těžbou sešli zástupci lesního závodu Židlochovice a AOPK ČR. Přednostně byly vybírány duby, jilmy a další méně rozšířené dřeviny jako olše, přitom se v obecné shodě přednostně vybírali netvární jedinci, ekonomicky méně významní, v bioskupinách více stromů tak, aby byla co nejméně omezena obnova následných porostů. To, že pod výstavky vlivem tzv. okapového efektu neodrůstají sazenice nebo nálet tak rychle jako na holé ploše, může v budoucnu sehrát pozitivní roli v prostorově-věkové diferenciaci porostů. Již dnes je patrné, že výstavky jako biotop zvláště chráněných druhů (ať už hmyzu, nebo ptáků) svůj zamýšlený účel plní, nicméně nejde o opatření, které by samo o sobě vyřešilo všechny problémy intenzivního lesního hospodaření a jeho negativních dopadů na biodiverzitu. Proto se již do lesního hospodářského plánu na léta 2010–2019 dostala další opatření, která měla úbytek biologicky hodnotných biotopů zmírnit. Za charakteristický biologicky hodnotný biotop tvrdého luhu lze obecně považovat lesní porost v mýtním věku s vyšším zastoupením dubu letního, ve kterém se díky přirozeným procesům stárnutí stromů objevují charakteristické mikrohabitaty. Na základě vyšší koncentrace druhové rozmanitosti bylo vydefinováno celkem 178 ha porostů, ve kterých mělo dojít k prořezání (na výsledné zakmenění 0,5–

Obrázek 2: Stromy s rozložitou korunou jsou habitatem mnoha živočichů stejně jako padlé kmeny. Život v lužích je na nich závislý. Vytvořil Vladan Riedl

0,7). Dále byly vybrány porosty pro převod na střední les o rozloze zhruba 60 ha. Na dalších 548 hektarech byly odloženy těžby nejméně o deset let a na 202 hektarech byly porosty ponechány samovolnému vývoji. Díky tomu nedošlo k vytěžení nejcennějších porostů, nicméně aktivní zásahy ve prospěch vzácných druhů byly za celé decénium realizovány na minimálních rozlohách. Porosty s odkladem těžeb a bezzásahovostí byly sice uchráněny před klasickým holosečným rozpracováním v rámci obnov, nicméně do budoucna bylo nutné zajistit kontinuitu lesních stanovišť šetrnou obnovou respektující biologické hodnoty těchto porostů. Po deseti letech tak čekal ochranu přírody i lesního hospodáře poměrně složitý úkol, jak v novém lesním hospodářském plánu zajistit obnovu stanovišť při zachování druhů vázaných na stanoviště tvrdých luhů. (viz obrázek 3).

Současný lesní hospodářský plán na roky 2020–2029

Nový lesní hospodářský plán se začíná připravovat minimálně rok před skončením platnosti toho stávajícího. Vybraná taxační kancelář prochází porosty, hodnotí jejich stav, zaznamenává do map změny včetně vzniklých holin. Na základě změřených parametrů navrhuje potenciální těžbu – etát, který lze během příštího desetiletí vytěžit. V mladších porostech s ohledem na jejich stav navrhuje výchovné zásahy tak, aby byla zajištěna stabilita lesních porostů, navrhuje, jakým způsobem mají být zalesněny v budoucnu vzniklé holiny. Jedná se o náročný proces, jehož výsledkem je popis lesního celku, mapy a tzv. hospodářská kniha pro jednotlivé porostní skupiny. Protože je LHP nástrojem hospodařícího subjektu, nastavuje si parametry spolu s taxační kanceláří tak, aby dodržel ustanovení zákona o lesích. Návrh je následně předán orgánu státní správy lesů, který posuzuje, zda hospodaření podle LHP a v něm navrhované zásahy zajistí dobrý stav lesa ve smyslu trvale udržitelného hospodaření. Do tohoto procesu vstupují také příslušné orgány ochrany přírody tak, aby byl LHP v souladu se zákonem o ochraně přírody. V rámci předjednání jsou zaslány návrhy a připomínky, které by měly být do LHP zapracovány. Následně se orgány ochrany přírody vyjadřují k návrhu LHP formou závazného stanoviska. Návrhy lesních hospodářských plánů pro lesní hospodářské celky Židlochovice a Soutok bohužel ve své původní verzi zcela opomenuly, že lesy kromě funkce produkční mají i funkce mimoprodukční a jsou

Vzhledem k tomu, že hospodařícímu subjektu vzniká v souvislosti s požadavky ochrany přírody újma na lesním hospodaření, může podle § 58 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny požadovat po státu její náhradu. LČR,

s. p., požadují za různá omezení náhrady již od roku 2005. Do roku 2021 bylo proplacena částka více než 120 milionů korun, s tím že největší podíl tvoří náhrada za ponechání výstavků do jejich rozpadu.

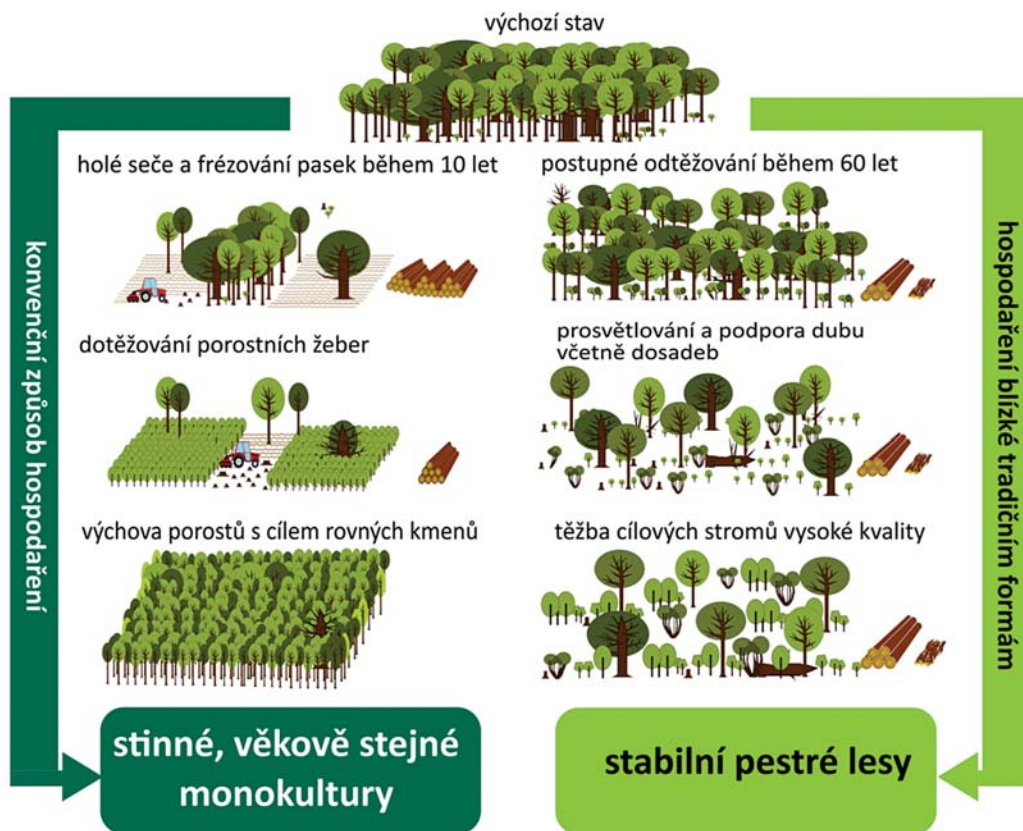
typ omezení	Výše náhrady v Kč
bezzásahovost	25 334 931
odklad těžeb o jedno decénium	4 253 587
omezení v termínu sečení	80 799
omezení těžby u Týnce	91 467
ořez stromů	43 399
ponechání mrtvého dříví	146 988
ponechání výstavků (cca 11 166 ks)	83 438 660
samovolný vývoj v NPR	6 627 688
požadavek na snížení zakmenění (25,15 ha)	23 465
Celkový součet	120 040 984

Les na Soutoku. Foto Jan Miklín

významné pro ochranu biologické různorodosti. A právě lesy v obou evropsky významných lokalitách (Soutok-Podluží i Niva Dyje) jsou dle lesního zákona zařazeny mezi lesy zvláštního určení, a to mimo jiné i z důvodu jejich vysoké biologické hodnoty, a v těchto lesích jsou mimoprodukční funkce (ochrana biologické různorodosti) nadřazeny funkcím produkčním (tedy produkcí dříví). Po dohodě mezi AOPK ČR a Lesy ČR, s. p., z listopadu 2020 však byly do obou LHP zapracovány prin-

cipy hospodaření, které reflektují také biologické hodnoty území obou evropsky významných lokalit. Vytvoření modelu hospodaření, který by jednak zajišťoval poměrně rovnoměrné věkové rozložení a obnovu lesa, ale také chránil druhy vázané na tyto lesy, bylo přímo nezbytné. Proto byly ve spolupráci s experty na hospodářskou úpravu lesa z Lesů ČR, s. p., nastaveny jasné uchopitelné parametry, které mohou být implementovány do tohoto složitě strukturovaného dokumentu. Na

Obrázek 3: Grafické srovnání dříve praktikaného konvenčního lesního hospodaření s navrhovaným hospodařením v dubových porostech. Vytvořil Vladan Riedl

základě afinity zvláště chráněných druhů k porostům se zastoupením dubu letního byly vybrány porosty s vyšším zastoupením (50–100 %). V těchto porostech by v současnosti, podle schválených lesních hospodářských plánů, měla probíhat obnova, nicméně nikoliv holosečná, ale postupná, s několika fázemi prosvětlení v patnáctiletých intervalech (40 % – 30 % – 20 % – 10 % + výstavky k ponechání). Jedná se o běh na dlouhou trať, trvající 60 let, oproti původnímu sprintu, kdy byly porosty během jednoho decénia kompletně smýceny. Benefitem by měl být nejen vznik vhodných stanovišť pro zvláště chráněné druhy (prosvětlené porosty), ale i potenciál dnes velmi problematické přirozené obnovy dubu. Přece jen se během 60letého období mohou natolik změnit přírodní podmínky (např. vodní režim), že duby opět začnou plodit. Aby jim to bylo usnadněno, měl by být při jednotlivých sečích odstraňován také podrost dnes všudypřítomného javoru babyky. Celkem se jedná o cca 700 ha, které by měly být během šedesátileté obnovní doby čtyřmi sečemi obnovovány postupně. Je nutné přiznat, že staré porosty, byť velmi cenné, mají omezené možnosti přizpůsobovat se náhlému prosvětlení. Mladší stromy reagují na intenziv-

nější zásahy mnohem lépe tvorbou rozložitých korun, a co je nad zemí, je i pod zemí, takže by jejich kořenové systémy měly daleko lépe zvládat potenciální abiotické stresy. Proto byly do lesních hospodářských plánů implementovány také intenzivnější výchovné zásahy v porostech od 20–60 let (na ploše 85 ha) s tím, že uvolněné duby v budoucnu vytvoří kvalitní kostru porostu. Navíc jsou uvolnění jedinci s rozložitou korunou adepty, kteří by mohli nahradit dnes plošně odumírající staroduby v lese i na loukách. Ostatní porosty se zastoupením dubu nižším než 50 % je možné i nadále obnovovat pasečným způsobem, nicméně oproti minulosti je nutné dodržovat zákonem stanovenou velikost holé seče 1 ha a výstavky na pasekách by měly být ponechávány ve vyšších průměrných počtech než doposud. Při výskytu vhodných biologicky hodnotných stromů se počítá s průměrnými počty 20–30 ks/1ha, což umožní vybírat i mladší perspektivní stromy (pokud takové v obnovovaném porostu jsou), které mohou v budoucnu zajišťovat kontinuitu výstavků.

V současnosti byly první přípravné fáze seče v rámci mýtních úmyslných těžeb provedeny na nižších desítkách hektarů vesměs ve starých

porostech, ve kterých je již nyní zakmenění nižší. Primárně byly odstraněny chřadnoucí jasany, ale dostalo se i na lípy, topoly a duby. Prosvětlovací zásahy byly vyznačovány ve spolupráci AOPK ČR a Lesy ČR, s. p. Ve dvou vybraných porostech byl experimentálně odstraněn také veškerý podrost.

Podrobnější návod, jak s lesními porosty na Soutoku nakládat s ohledem na prosperitu jejich biologických hodnot, je obsažen v návrhu plánu péče o národní přírodní památku Soutok. V tomto návrhu je zahrnuto celkem 3157 ha, z toho 2264 ha lesa.

Vzhledem k rozloze celého lesního komplexu se ve zdejších lesích vždy vyskytovala místa, která unikla intenzivnímu hospodaření. Takové porosty se (zejména na území vlastního polesí Soutok) nacházejí i v současnosti a na přirozené procesy v nich je vázána široká škála živočišných druhů i hub. Abychom i těmto druhům poskytli ideální prostředí, byly v území vybrané lokality, ve kterých by měly být hospodářské zásahy směřovány pouze na budoucí ponechání porostů samovolnému vývoji prakticky až do jejich fyzického rozpadu. Ve vybraných porostech je možné provádět výchovné zásahy na podporu přirozené skladby lužních lesů. Tyto porosty o celkové rozloze více než 397 ha byly začleněny do návrhu na vyhlášení národní přírodní rezervace Lanžhotské pralesy (celková rozloha NPR Lanžhotské pralesy je 439 ha včetně stávajících NPR Ranšpurk a Cahnov-Soutok).

Vzkazem pro naše budoucí generace bude nepochybně les, který jim zanecháme. Ačkoliv všichni z nás usilují o jeho co možná nejlepší podobu, jsou představy o této podobě a cestě k ní různé. K diskuzím o způsobu hospodaření bude nepochybně docházet i nadále, což také přirozeně patří k hledání těch nejlepších řešení. Ze zkušenosti víme, že přímo v lese se o jeho potřebách a strastech mluví nejlépe. Proto si i do budoucna přejeme, aby spolupráce na hospodaření v lužních lesích probíhala přímo v nich a nevedla se pouze u stolů vzdálených stovky kilometrů. ■